

סימן יג - האם בעינן ז' נקיים לצורך עלייה להר הבית? רמ"ה

סימן יג - האם בעינן ז' נקיים לצורך עלייה להר הבית?

כידוע, כל אשה הנטהרת מטומאת נדתה חייבת בספירת ז' נקיים לפני טבילתה (שו"ע יו"ד סימנים קפג, קצו). שאלתנו, האם גם אשה הנטהרת מטומאת נדתה לצורך עלייה להר הבית חייבת בספירת ז' נקיים לפני שתטבול, או שמא מותרת לטבול מיד לאחר ז' ימי הנדה כדין תורה. לצורך בירור הסוגיה, עלינו לברר מה מקור הגזירה לחייב כל אשה הנטהרת לבעלה לספור ז' נקיים, מה הטעם שלה, מה התוקף שלה, והאם היא נאמרה לכל מילי או שמא רק לאישה לבעלה?

במסכת נדה דף סו ע"א נאמר:

אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר רב, התקין רבי בשדות: ראתה יום אחד - תשב ששה והוא, שנים - תשב ששה והן, שלשה - תשב שבעה נקיים.

אמר ר' זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טפת דם כחרדל - יושבות עליה שבעה נקיים.

אדבריה רבא לרב שמואל ודרש: קשתה שני ימים ולשלישי הפילה - תשב שבעה נקיים. קסבר: אין קשוי לנפלים, ואי אפשר לפתיחת הקבר בלא דם. א"ל רב פפא לרבא: מאי אריא, קשתה שני ימים - אפילו משהו בעלמא! דהא א"ר זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טפת דם כחרדל - יושבות עליה שבעה נקיים! א"ל: אמינא לך איסורא, ואת אמרת מנהגא? היכא דאחמור - אחמור, היכא דלא אחמור - לא אחמור.

תקנת רבי

האם רבי תיקן תקנה לכל ישראל, או שמא רק תקנה מקומית שאינה מחייבת את כל ישראל?

כתב רש"י:

בשדות - מקום שאין בני תורה ואינן יודעות למנות פתח נדות מתי הן ימי נדה מתי הן ימי זוב. איסורא - דאפי' היכא דלא אחמור תשב על כרחא מן התורה.

ובחידושי הרמב"ן כתב:

ה"ג וכן בנוסחאות יום אחד תשב ששה והוא שנים תשב ששה והן. שהרי בני מקום זה שאינן בני תורה בידוע שאין רואים דם ויש לחוש שמא יום ראשון דם טהור ויום שני טמא וצריכה ששה, ועוד שהרי אין נשיהן בקיאים בימי נדה וזבה שלכך תקן להם לשלשה שבועה נקיים בכל זמן, הלכך בשנים נמי יש לחוש שמא ראשון י"א לזיבה הוא, ושני תחלת נדה, הילכך צריכות ששה והן...

וכדברים האלו כתבו הריטב"א, הר"ן, המאירי, הפסקי רי"ד ורבינו יונה.

מכל ראשונים אלו מבואר שאין תקנת רבי תקנה כללית, אלא גזירה מקומית במקום שאינם בני תורה, אם כן אין ללמוד מכאן איסור כללי.

הרי"ף במסכת שבועות דף ג ע"ב-ד ע"א כתב:

כל הדין הוא דינא דאורייתא דהוה עבדן בנות ישראל כל זמן דהוה רבנן בקיאי בחזותא דדמא וכיון דאימעות רבנן דהוה בקיאי בהכי וקלשא לה דעתייהו ולא הוה יכלי לאפרושי בין דם טמא לדם טהור... וחזו נמי דלא ידעי נשי תיקון וסתות חשו רבנן דלמא [דף ד ע"א] משלמי דם טמא לדם טהור וטבלין ואתו לידי איסורא דכרת דהא אפשר למהוי כל דם דחזיא בשיתא יומי טהור וליכא טמא אלא הך דחזיא בשביעי בלחוד דצריכא דמישלם עליה ז' יומי וכיון דסבירא להו דדם דכולהו ז' טמא הוא אמרי [כד] שלימו לן ז' יומי וטבלין לאורתא ואתו לידי איסורא.

הלכך חשו רבנן למילתא ועבדו הרחקה יתירה לסלוקי כל ספיקי ואצריכו למיתב שבועה נקיים על כל דם דלא ליגע לאיסורא דאורי' והיינו דאמרינן [בריש פרק התינוקות] אמר רב יהודה אמר שמואל התקין רבי בסוודית ראתה יום אחד תשב ששה ימים והוא שנים תשב חמשה והן שלשה תשב שבועה נקיים. אמר רבי זירא בנות ישראל הן החמירו על עצמן שאפי' רואות טיפת דם כחרדל יושבת עליה שבועה נקיים.

וביאר שם הר"ן:

התקין רבי בסוודית. מקום שאינן בני תורה ואינן יודעות למנות פתח נדותן מתי הן בימי נדה ומתי הן בימי זיבה ואינן מכירות בין דם טמא לדם טהור:

סימן יג - האם בעינינו ז' נקיים לצורך עלייה להר הבית? 🏛️ רמ"ז

הרא"ש במסכת נדה פרק י סימן ו כתב בלשון דומה לרי"ף:

הדין הוא דינא דאורייתא דהווי עבדן בנות ישראל כל זמן דהווי רבנן בקיאי בחזותא דדמא... הלכך חשו רבנן למילתא ועבדו הרחקה לסלוקי כל ספקי. ואצריכו למיתב ז' נקיים על כל דם דלא ליגעו באיסורא דאורייתא. והיינו דאמר' בפרקין (ד' סו א) אמר רב יהודה אמר שמואל התקין רבי בסוריא ואית דגרסי בשדות ראתה יום אחד תשב ששה והוא. שנים תשב ששה והן שלשה תשב שבעה נקיים.

מדברי הרי"ף והרא"ש לא מבואר האם תקנת רבי היא תקנה מקומית, או שרק מציינים את מקום התקנה אך היא תקנה גמורה. מדברי הר"ן על הרי"ף נראה שהבין בדבריו דמיירי בתקנה מקומית.

אך רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף מסכת ברכות דף כא ע"ב (לפי דפי הרי"ף) כתב:

... וזה היה בדורות הראשונים, שהיו בקיאים בדמים איזה טמא ואיזה טהור, ולא היו יכולות לטעות בספירתן, לפי שידועות מאיזה מתחילות ובאי זה גומרות. אבל בזמן הזה מימות ר' הקדוש כל הנשים טועות הן ואינן יודעות אם בימים הראוים לנדות הן יושבות, לפיכך צריכות לישב ז' נקיים בג' ימים שראויות מן התורה. ובראית טפה כחרדל, מחומרא שהחמירו על עצמן, שמא בשכבת זרע שפולטות בימי הטהרה סמוך לוסתן נבלע דם נדותן, ולא הרגישו מרוב קטנות הראיה. ואם אינן יכולות לתקן מה שעותו לסרכתן (להישותן) [וחולשתן], מתקנות עצמן מהיום ההוא ואילך ושומרות ז' נקיים, לפי שמא הימים הראויים לזיבה שהן י"א יום הן יושבות.

מדבריו משמע שתקנת רבי היא תקנה גמורה לכל ישראל, וכן משמע ברמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יא הלכה א-ב:

כל שאמרנו בנדה וזבה ויולדת הוא דין תורה וכמשפטים אלו היו עושין כשהיו ב"ד הגדול מצויין והיו שם חכמים גדולים שמכירים הדמים ואם נולד להם ספק בראיות או בימי נדה וזיבה יעלו לב"ד וישאלו כמו שהבטיחה תורה עליהן שנאמר כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לבין דין לדין בין דם נדה לדם זיבה, ובאותן הימים היו בנות ישראל נזהרות מדבר זה ומשמרות וסתותיהן וסופרות תמיד ימי הנדה וימי הזיבה.

וטורח גדול יש במנין הימים ופעמים רבות יבואו לידי ספק...

ובימי חכמי הגמרא נסתפק הדבר הרבה בראיית הדמים ונתקלקלו הוסתות, לפי שלא היה כח בכל הנשים למנות ימי נדה וימי זיבה, לפיכך החמירו חכמים בדבר זה וגזרו שיהו כל ימי האשה כימי זיבתה ויהיה כל דם שתראה ספק דם זיבות.

סיכום דעות הראשונים - תקנת רבי:

רש"י, רמב"ן, ריטב"א, ר"ן, מאירי, פסקי רי"ד, רבנו יונה - תקנת רבי הייתה רק במקום שאינם בני תורה ורק היכא דאחמור.

רי"ף, רא"ש - יש לספק בדבריהם האם תקנת רבי היא תקנה כללית (ורק צוין המקום בו היה רבי כשתיקן) או שתיקן רק למקום מסוים.

רמב"ם, רבינו יהונתן מלוניל - מדבריהם נראה שתקנת רבי היא תקנה גמורה שכל הנשים הוי ספק זבות.

כמה מהאחרונים ביארו שהרמב"ם פוסק שתקנת רבי הוי תקנה לכול, על פי שיטתו בדיני ימי נדה וזבה שלעולם סופרת ז' ואחריהן י"א וחוזר חלילה, שקשה מאוד שלא יבוא לידי טעות וספק בין ימי נידה לזבה, וממילא יש צורך בתקנה כללית.

אך לשאר הראשונים שדחו דברי הרמב"ם וביארו שכל אישה שלא ראתה דם שמונה עשרה יום הרי הדם שהיא רואה הוא דם נדה בוודאי, אם כן החשש שאישה תטעה בין ימי נדה וזבה הוא חשש רחוק ואף תמוה, כדברי ערוך השולחן (יו"ד סימן קפג סעיף יג):

אני שואל בטובם של כל רבותינו הקדושים דבכמה מקומות בש"ס שחששו לספק שמא עומדת בימי זיבה כמו סוגיא דטועה בפ"ק דערכין וכן בתקנת רבי בשדות כמו שיתבאר שהחשש הוא שמא היא זבה וכן בעיקרא דתקנה דבנות ישראל שהחמירו על עצמן לישב תמיד ז' נקיים מפני חשש זיבה, והא בכל התורה כולה אזלינן בתר רוב או בתר חזקה וכ"ש כשיש שני הדברים ביחד רוב וחזקה והא רוב נשים יש להן וסתות משלשים יום לשלשים יום או פחות מעט או יותר מעט ואפילו מיעוטא דמיעוטא לא אשכחן נשים שיהיה להם ראיות מעשרה ימים לעשרה ימים וכ"ש בפחות מזה, וכן כל ימי זיבה הן בחזקת טהרה כדתנן [ל"ח ב] כל י"א יום בחזקת טהרה וא"כ למה לנו לחוש לימי זיבה כלל, אבל לשיטת הרמב"ם שצריכה למנות כל ימיה ז' ימי נדה וי"א ימי זיבה אפילו לא ראתה דבזה וודאי הטעות מצויה שצריכה לעולם לדעת החשבון מראשית ראייתה עד סוף ימיה אתי שפיר.

סימן יג - האם בעינינו ז' נקיים לצורך עלייה להר הבית? 🏯 רמ"ט

עפ"ז מבואר שלשיטת רוב הראשונים אכן תקנת רבי הייתה רק תקנה מקומית שראה רבי לנכון להחמיר עליהם, אך לא תקנה כללית.

כך כתב הראי"ה קוק זצ"ל בדעת כהן סימן פד:

רוה"פ לא ס"ל כשיטת הרמב"ם בדין י"א יום שבין נדה לנדה, ושיטתם היא כדעת רש"י וסייעתו, שאחרי שבעה נקיים, שאחרי י"א יום שבאו אחרי שבעת הימים של תחילת ראייתה את הדם, או בתוך י"א יום מאחר ששבעה נקיים עברו ונשלמו הי"א יום אחרי הראיה של נדות, אין חשש כלל לזיבות, שאין זיבות כ"א אחרי שיעברו אח"כ ימי נדות שבעה ימים, וא"כ בכל אשה שעברו עליה שבעה נקיים, אחרי שיחד עמהם או חוץ מהם עברו י"א ימים, מאז ראתה נדה, אין לה ספק זיבות כלל.

והטעם של החומרא שלנו, שנהגו בנות ישראל, שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליו שבעה נקיים, אינו לשיטה זו אלא משום גזירה, שמא תראה ששה ימים דם טהור ויום השביעי תראה דם נדה, כמוש"כ הטור בסי' קפ"ג, וא"כ באשה שתחלת ראייתה הוא דם טמא, ובתחילה לפני זה לא ראתה כלל לפחות י"א יום, אין לנו שום ספק על זיבה, והוי"ן כל הנקיים רק גזירה בעלמא ואיסור דרבנן לבד. ואולי עוד קלוש משאר איסורי דרבנן, שהרי הוא באמת רק מנהג שנהגו בנות ישראל, וידוע שמנהג הוא לא חמור כדרבנן ממש.

וכיוצא בזה כתב הגר"ש גורן זצ"ל בספרו הר הבית פ"ל:

... לשיטת רש"י, הרמב"ן וסייעתם, אין חשש לקלקול פתחה ולטעות בין ימי נדה לימי זיבה. שהרי לפי שיטתו של רש"י וסייעתו, דין נדה וזבה דאורייתא הוא באופן מסודר ופשוט...

לכן לפי שיטה זו לא תיקנו חכמי הגמרא על כלל הנשים, לחייב אותן שכל דם שתראה, בין בשעת וסתה ובין שלא בעת וסתה, שתהיה ספק נדה ספק זיבה. כי תקנת רבי הייתה לפי הנוסח שלנו רק בשדות במקום שאין שם בני תורה, או בסוודית לפי גירסת הר"ף ולא לכל בנות ישראל...

ואע"פ שהוא קובע כי מנהג בנות ישראל של רבי זירא קבל את ההסכמה של חכמים שעשוהו כהלכה פסוקה. כמו שמצינו במס' ברכות (לא, א): "אין עומדין להתפלל... אלא מתוך הלכה פסוקה... אמר אביי כי הא דר' זירא וכו'. אין זה בגלל החששות ולא בגלל התקנה של רבי בשדות, אלא בגלל מנהגן של בנות

ישראל בלבד. כי לפי סדר הווסתות שלנו, שהוא ע"פ רש"י וסיעתו, אין סדר זה של ז' ימי נדה וי"א ימי זיבה, יכול להסתבך ולהתקלקל.

ואנו אין לנו אלא מה שהחמירו על עצמן בנות ישראל לשבת תמיד ז' נקיים אפילו על טיפת דם כחרדל. חומרה זו אינה מכח גזירת חכמים, אלא מכח מנהג בנות ישראל כמו שאומר ר' זירא: "בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפי' רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה שבעה נקיים".

מכיוון שדברי הרמב"ם בנוגע לימי נידה וזבה נדחו ע"י הראשונים, ממילא נראה שאין מקום לחשוש לדבריו, אלא קיל"ן כראשונים הסוברים שבנקל להבחין בין ימי נידה וזבה. ואם כן, גם בנוגע לתקנת רבי יש לנו ללכת בדרכם של הראשונים שביארו שתקנת רבי היא תקנה מקומית בלבד, ואם כן תוקפה של חומרת ז"נ היא מכוח מנהגן של בנות ישראל לבד, ללא גזירת חכמים.⁷³

אם כן מבואר שדין ז' נקיים שאנו יושבים על כל דם הוא מחמת מנהגם של בנות ישראל, שנהגו לשבת על טיפת דם כחרדל ז' נקיים, ולא מתוקף תקנת רבי. ומעתה עלינו לברר מהו תוקפו של מנהג בנות ישראל.

מנהג בנות ישראל

מה התוקף של מנהגן של בנות ישראל?

יש מהראשונים שלמדו מהמובא במסכת ברכות דף לא ע"א שחומרת בנות ישראל יש לה תוקף של תקנת חכמים, ויש שביארו שהגמרא אינה עוסקת אלא בגדר הלכה פשוטה שאינה צריכה עיון, ואין ללמוד מכאן לעניין תוקפה, נראה את דברי הגמרא והראשונים שהתייחסו לשאלה זו כאן ובמקומות נוספים.

תנו רבנן: אין עומדין להתפלל לא מתוך דין, ולא מתוך דבר הלכה, אלא מתוך הלכה פסוקה. והיכי דמי הלכה פסוקה? אמר אביי: כי הא דרבי זירא, דאמר רבי זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טיפת דם כחרדל - יושבות עליה שבעה נקיים. רבא אמר: כי הא דרב הושעיא, דאמר רב הושעיא: מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה, כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר.

⁷³ וכ"כ הגר"ע יוסף זצ"ל בספרו טהרת הבית ח"א עמ' לא, עיי"ש. וראה בשו"ת גליא מסכת חיו"ד סי' ד שכתב: "דעיקר מימרא דר"ז לא הוי מתקנות חכמים אלא בנות ישראל המה החמירו על עצמן חומרא זו מעצמן".

סימן יג - האם בעינינו ז' נקיים לצורך עלייה להר הבית? רנ"א

ואיבעית אימא: כי הא דרב הונא, דאמר רב הונא אמר רבי זעירא: המקיז דם בבהמת קדשים - אסור בהנאה, ומועלין בו. רבנן עבדי כמתניתין, רב אשי עביד כברייתא.

כתב רש"י בד"ה הלכה פסוקה - שאינה צריכה עיון, שלא יהא מהרהר בה בתפלתו.

וכן כתב רבינו יונה שם דף כא ע"ב:

אין עומדין להתפלל מתוך דין הלכה אלא מתוך דבר הלכה פסוקה כלומר הלכה שאין בה מחלוקת כדמפרש ואזיל כדי שלא יצטרך לחשוב עליה היאך היא ההלכה ולא תהיה מחשבתו טרודה בשעת תפלה ונראה שצריך ג"כ שלא תהיה חמורה שאע"פ שאין מחלוקת בפסק אם היא חמורה להבין אותה יש לחוש שמא יחשוב בה בשעת התפלה:

וכל זה הוא דין תורה אבל בנות ישראל מפני שלא היו כולן בקיאות באלו החילוקים ולא היו יודעות להפריש בין נדה לזבה ובין זבה קטנה לזבה גדולה החמירו על עצמן ויושבות על הכל ז' ימים נקיים כמו בזבה גדולה כדי לצאת מספק...

וכיוצא בזה כתב רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף שם:

מתוך דין הלכה, כלומר, שרוצה להוציא דין אחד חדש מתוך עומק ההלכה ולהבין דבר מתוך דבר, ולכך אין לבו בטוח שלא יהרהר בתפלתו. אלא מתוך הלכה פסוקה, שאין בה מחלוקת. כי הא דאמר ר' זירא בנות ישראל החמירו על עצמן שאם רואות, בתוך י"א יום שבין זבה לנדה, אפילו דאינה רואה כי אם טפת דם כחרדל ולא יותר, חוששות שמא הקבר היה פתוח זה ג' ימים, וזה ג' ימים בכל יום ראיתי, ולא הרגשתי מרוב קטנות הראיה.

וכן בחידושי הרא"ה שם:

תנו רבנן אין עומדין להתפלל מתוך דין הלכה אלא מתוך דין הלכה פסוקה. פי' כי היכי דלא ליטריד בצלותיה.

היכי דמי הלכה פסוקה, אמר אביי כי הא דאמר ר' זירא בנות ישראל הן החמירו על עצמן שאפי' רואות דם טפה כחרדל יושבות עליה שבעת ימים נקיים. פי' דין

תורה שהאשה בתחלת ראייתה היא נדה... ובנות ישראל כדי שלא תהיינה טועות בין זמן נדה לזמן זיבה, החמירו על עצמן לישב לעולם ז' נקיים. ואין חומר שלהן משום טפה כחרדל, שאין הפרש בין טפה כחרדל לדם מרובה בכל שהן מגופן, אלא חומר שלהן הוא ישיבת ז' נקיים שנהגו בו אפי' בזמן נדה כמו שפירשנו.

וכן כתב הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פי"א:

ועוד החמירו בנות ישראל על עצמן חומרא יתירה על זה, ונהגו כולם בכ"מ שיש ישראל שכל בת ישראל שרואה דם אפילו לא ראתה אלא טיפה כחרדל בלבד ופסק הדם סופרת לה ז' ימים נקיים...

וכל הדברים האלו חומרא יתירה שנהגו בה בנות ישראל מימי חכמי הגמרא ואין לסור ממנה לעולם.

וכתב הרי"ף מסכת שבועות דף ג ע"ב-ד ע"א:

ואף על גב דהאי תקנתא [דרבין] בסוודית ליכא למיחש בה למילתא דאיסורא כלל, עבדו רבנן הרחקה יתירה והנהגו בנות ישראל למיעבד כרבי זירא דהא אמרינן דהא דרבי זירא הלכה פסוקה היא כדאמרינן התם [ברכות ל"א ע"א] אין עומדין להתפלל מתוך דין או הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה היכי דמי הלכה פסוקה אמר אביי כי הא דאמר רבי זירא בנות ישראל הן החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבת עליה שבעה נקיים.

והר"ן על הרי"ף מסכת שבועות דף ד ע"א כתב:

ואף על גב דהאי תקנתא דרבי בסוודית וכו' (דרבי) מוציאה לכל ספק. תמיה למה הנהיגו חכמים מילתא [יתירה] כיון דתקנתא [דרבי סגי] חומר בנות ישראל [למה לי]...

והרא"ש מסכת נדה פרק י סימן ו כתב:

...עבדו רבנן הרחקה יתירתא ונהיגו בנות ישראל כר' זירא דהא אמרינן דהך דר' זירא הלכתא פסיקתא היא כדאמרינן התם (ברכות דף לא א) לענין אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה...

סימן יג - האם בעינין ז' נקיים לצורך עלייה להר הבית? פ"ג רנ"ג

ובבית הבחירה למאירי כתב: ...וחכמים קבלו תקנתן ועשאוה כהלכה פסוקה.

וכן בחידושי הריטב"א מסכת נדה דף סו ע"א:

...וכיון דעבדה ר' זירא שמעתא ובפרק אין עומדין (ברכות ל"א א') מנו לה להלכה פסוקה, למדנו כי חכמים קבלו מהם כן ועשו אותה תקנה ופשט איסוריה בכל העולם ואין כח לבטלה ולא להקל בה כלל...

מדברי הרי"ף, הרא"ש, המאירי והריטב"א נראה שלמדו מהגמרא שהביאה את מנהגן של בנות ישראל כהלכה פסוקה, שיש למנהגן של בנות ישראל דין של תקנת חכמים, שקיבלו מנהגן ועשוהו הלכה פסוקה.

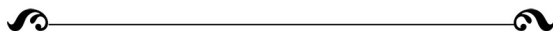
עם זאת, מכמה מהראשונים משמע שאין הגמרא מיירי כלל בתוקף מנהגן של בנות ישראל, אלא רק מביאה דוגמה לדין פשוט שאין בו ספק כלל, שמתוך כך יש להתפלל, ללא טרדה וספק. אך אין ללמוד מכאן שמנהג בנות ישראל יש לו תוקף של תקנת חכמים, אלא מנהג גרידא.

על כל פנים, לכו"ע מנהגן של בנות ישראל שסופרות ז' נקיים על כל ראייה קודם שטובלות ונטהרות לבעליהן פשט בכל ישראל, ואם כן אין לסור ממנו, ולעולם אין להקל לאישה לטבול לבעלה כדין תורה.⁷⁴

האם מנהג בנות ישראל הוא לכל מיילי או רק לבעלה?

כל דברינו הנ"ל אמורים בנוגע לטבילת אישה לבעלה. אלא שבנוגע לטהרה להר הבית, ייתכן לומר שאין מנהגן של בנות ישראל הונהג והתקבל, ואם כן בנוגע להר הבית תוכל לכאורה אישה מעיקר הדין לטבול כדין תורה. מסתבר לומר שאין מנהגן של בנות ישראל אמור לכל מיילי, שהרי בוודאי לא קיבלו על עצמן להחשיב כל ראיית דם כספק זיבות לחייבן להביא קרבן⁷⁵. ואם כן נראה שלא קיבלו על עצמן חומרא זו לכל מיילי אלא לבעלה בלבד.

כך נראה ללמוד מדברי רבים מהראשונים בביאורם את "מעשה באותו תלמיד" המובא

⁷⁴ ידוע השאלה הקשה לגבי עקרות הלכתית, וצע"ג האם יש מקום לומר שלא קיבלו עליהם מנהג זה במקום ביטול פר"ו, ואין כאן מקומו.

⁷⁵ ראה מה שכתבנו בסוף סימן יא הערה 70.

במסכת שבת דף יג ע"א, נביא את דברי הגמרא והראשונים:

תני דבי אליהו: מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וקרא הרבה, ושימש תלמידי חכמים הרבה, ומת בחצי ימיו. והיתה אשתו נוטלת תפיליו ומחזרתם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ואמרה להם: כתיב בתורה כי הוא חייך ואורך ימיך, בעלי ששנה הרבה וקרא הרבה, ושימש תלמידי חכמים הרבה - מפני מה מת בחצי ימיו? ולא היה אדם מחזירה דבר. פעם אחת נתארחתי אצלה והיתה מסיחה כל אותו מאורע. ואמרתי לה: בתי, בימי נדוּתך מה הוא אצלך? אמרה לי: חס ושלום, אפילו באצבע קטנה לא נגע בי. - בימי לבוניך מהו אצלך? - אכל עמי, ושתה עמי, וישן עמי בקירוב בשר, ולא עלתה דעתו על דבר אחר. ואמרתי לה: ברוך המקום שהרגו, שלא נשא פנים לתורה, שהרי אמרה תורה ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. כי אתא רב דימי אמר: מטה חדא הואי. במערבא אמרי, אמר רב יצחק בר יוסף: סינר מפסיק בינו לבינה.

רש"י כתב בד"ה ליבונך - כגון זבה שסופרת שבעה נקיים משפסקה, וצריכה להיות לובשת לבנים לבדיקה, שמא תראה ותסתור ספירתה.

וּכְתָבו הַתּוֹסֵפוֹת:

בימי לבוניך מהו אצלך - לא משום שיש לחלק בין נדות לליבון, דהא אמר ר"ע בפרק במה אשה יוצאה (לקמן דף סד): הרי היא בנדתה עד שתבא במים, אלא לפי שידע אליהו שכך היה המעשה... ור"ת פירש שהיו רגילים לטבול שתי טבילות אחת לסוף שבעה לראייתה שהיא טהורה מדאורייתא בהך טבילה ואחת לסוף ימי ליבון, לכך היה מיקל אותו האיש.

וכן כתב בחידושי הרמב"ן מסכת שבת דף יג ע"ב:

...נפרש דטובלת היתה אשתו לסוף ימי נדותה של תורה ולפי שהיה מיקל ופורץ גדרן של חכמים נשכו נחש שכל דבריהם כגחלי אש וכן מפורש בספר הישר... ואפשר דמשום דחומרא דמתיא לידי קולא היא, דבטלוה לטבילותא בדורות האחרונים, ומשום טהרות נהגו בה תחילה.

וכן כתב בחידושי הרשב"א מסכת שבת דף יג ע"ב:

... המחזור שבאותן הימים שלאחר תקנת בנות ישראל כשהיו משלימות שבעת

סימן יג - האם בעינינו ז' נקיים לצורך עלייה להר הבית? רנ"ה

ימי נדה דאורייתא היו טובלות וטהורות דבר תורה ואחר כך סופרות שבעת ימי נקיים, והיו נוהגות כן מפני תקנת הטהרות שמא תגע בטהרות ובאותן הימים היה אותו תלמיד מיקל הואיל וכבר טבלה וטהורה היא דבר תורה.

וכן כתב בחידושי הר"ן. וכיוצא בזה כתבו הריטב"א, הריבב"ן, התוספות רא"ש, וכן כתב המהרש"א.

וכיוצא בזה מצינו בראשונים על מסכת כתובות דף סא ע"א: גבי מזיגת הכוס, שמואל מחלפא ליה דביתהו בידא דשמאלא. עיי"ש.

מדברי רוב הראשונים משמע שאף אחר מנהגן של בנות ישראל לטבול רק אחר ז' נקיים, נהגו לטבול גם כדין תורה. והיינו שכפי שכתבנו לעיל, מנהגן של בנות ישראל לא אמור לכל מיילי, אלא נהגו כן לטהרה לבעליהן בלבד.⁷⁶

כך כתב הגאון הרב שלמה זלמן אוירבך בשו"ת מנחת שלמה סי' עב ענף א אות ב-ג:

דמעיקרא לא תקנו לעשותן כזבות אלא לבעלה בלבד ולא לעניין טהרות וקדשים (עיי"ש, וראה שם בהערה 3).

וכיוצא בזה כתב בשו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן נט:

משמע דחומרת ר"ז אינו אלא לבעלה, דלא כתב הרמב"ם דין דר"ז אלא בהלכות אי"ב ולא בהלכות מטמאי משכב ומושב, ומפורש זה ברשב"א שבת דף י"ג ד"ה בימי ליבוניך בסופו שכתב והיו נוהגות כן מפני תקנת טהרות עיין שם.

וכ"כ הגר"ש גורן זצ"ל בספרו 'הר הבית' פרק ל:

... יתכן שאין מנהג זה של בנות ישראל מחייב אלא לגבי בעלה בלבד, ולא לגבי טהרות, וממילא גם לא לגבי היתר כניסתן של נשים להר הבית, כשטבלו לאחר ז' ימי נדה כדעת תורה.

⁷⁶ הרב הלל בן שלמה שליט"א במאמרו בביטאון מעלין בקדש כז, וכן הרב עזריה אריאל שליט"א במאמרו 'חומרא דר"ז לעתיד לבוא' בביטאון אמונת עתיך 109, האריכו לבאר ששיטת ר"ת וסיעתו לא מסתברת, וטוענים שלא נהגו לטבול טבילה נוספת כדין תורה. יש לענ"ד מה להשיב על דבריהם, אך אף אם נחשוש לדבריהם ונאמר שלמעשה לא נהגו שתי טבילות, מ"מ למדנו כי הראשונים הבינו באופן פשוט שחומרת בנות ישראל לא הייתה לכל מיילי, וכפי שביארנו.

וזה שמצינו בתלמוד במס' נדה, שחכמים החמירו על עשיית טהרות יותר מאשר לבעלה כנ"ל, אין זה אלא לגבי גזירות חכמים, או תקנות חכמי ישראל המבוססות על חשש שמא יפגעו באיסור דאורייתא. אבל כאשר מדובר על מנהגן של בנות ישראל, ללא זיקה לתקנות חכמים או לגזירות שלהם, יתכן לומר שאין לנו אלא מה שהחמירו בנות ישראל על עצמן. אבל מעבר לזה נשארנו בדין תורה בלבד ללא החומרא של בנות ישראל.

יש בידינו ההוכחה, שהמנהג של בנות ישראל לא ביטל את סדר הטהרה והווסתות של ההלכה לפי דין תורה. הראיה היא ממעשה שבמס' שבת (יג, א), מובא גם באבות דר"נ (פ"ב מ"ב), ומקורו בתנא דבי אליהו (אליהו רבא פט"ז): "מעשה בתלמיד אחד... וכתב שם ר"ת בתוד"ה "בימי": "שהיו [נשים] רגילים לטבול שתי טבילות. אחת לסוף שבעה לראיתה, (בסיום ימי נדה) שהיא טהורה מדאורייתא בהך טבילה, ואחת לסוף ימי ליבון [לאחר ז' נקיים לפי מנהג בנות ישראל]. לכך היה מיקל אותו האיש", בימי ליבונה של אשתו שאכל עמה ושתה עמה וישן עמה בקירוב בשר.

זוהי הוכחה כשיטת רש"י וסיעתו, שלא היתה גזירת חכמים על כל הנשים לנהוג בכל ראייה כספק ימי זיבה, ורבי לא גזר אלא על מקום אחד בלבד כנ"ל. שאילו היתה גזירת חכמים לשבת ז' נקיים על ראיית וסתה בימי נדתה, כמו שכותב רמב"ם, לא היה מקום להקל על ימי ליבונה, כי חמורים דברי סופרים מדברי תורה...

לפי רש"י וסיעתו אין כאן אלא מנהגן של בנות ישראל בלבד, והן נהגו כן לגבי טהרת הבית, ולא לצורך טהרות אחרות. לכן הורה לעצמו תלמיד היתר בימי ליבונה...

ראיה לדברינו הם דברי הריב"ש (ס' תכה) שכתב: "ומה שנפלאת איך לא תקנו טבילה לפנויה כדי שלא יכשלו בה רבים... אדרבה אם היתה טובלת היה בה מכשול, שהיו מקילין באסורה, כיון שאין אסורה אלא מדרבנן, כמו שאירע לאותו תלמיד ששנה הרבה ושימש תלמידי חכמים הרבה ומת בחצי ימיו, שהיה מיקל בימי לבונה ולא בימי נדותה... וכיון שלא היה מיקל בימי נדותה, לא היה לו להקל בימי לבונה, שהרי כיון שלא טבלה, בנידתה היא. אלא ודאי טובלת היתה לטהרות בסוף ימי נידתה של תורה, דהיינו לאחר שבעה מתחילת ראייתה, ואח"כ היתה סופרת שבעה נקיים, וחוזרת וטובלת לבעלה. ואותו תלמיד כיון שטבלה טבילה ראשונה והיא טהורה מדין תורה, היה מיקל לישן עמה בקירוב הבשר, קודם מלאת לה שבעה נקיים... ונראה שנהגו בטבילה זו בדורות הראשונים משום טהרות... כתב הרמב"ן ז"ל שבטלוח בדורות האחרונים, משום דהויא חומרא דאתיא לידי

סימן יג - האם בעינינו ז' נקיים לצורך עלייה להר הבית? 🏯 רנ"ז

קולא. שיבאו בה לידי מכשול להקל באיסורא דרבנן, כמו שנכשל אותו תלמיד",
עכ"ל הריב"ש.

לפי"ז אם הבנות תטבולנה כדי שתוכלנה להתפלל בהר הבית, אולי דינן יהיה כמו
בדורות הראשונים, כמו שכתב הריב"ש, שלענין טהרות נהגו לטבול כדין תורה,
ולא לפי המנהג של בנות ישראל...

סביר איפוא להניח שלצורך כניסה להר הבית, אין הרווקות כפופות למנהגן של
בנות ישראל, אלא יכולות לנהוג לפי ההלכה של תורה, לטבול לטהרתן בסוף ז'
ימי נדה, אור ליום שמיני ולהטהר. ובימי זיבה כל הנשים בחזקת טהורות הן, כמו
ששנינו במשנה במס' נדה (פ"ד מ"ז) (לט, א): "כל אחד עשר יום בחזקת טהרה".
ופירשוה שם בגמרא: "למאי הלכתא? אמר רב יהודה, לומר שאינה צריכה
בדיקה", וכן פסק הרמב"ם בהל' איסורי ביאה (פ"ח ה"א). כן אפשר לכאורה לומר
לשיטת רש"י וסיעתו, הסובר שלא היתה גזירת חכמים על בנות ישראל כי אם
החומרה של ר' זירא בלבד.⁷⁷

העולה מכל האמור, שחומרת בנות ישראל אינה אמורה אלא לגבי אישה לבעלה, אך לגבי
הר הבית מעיקר הדין מותרות לטבול כדין תורה.

⁷⁷ הרב גורן ממשיך שם בזו הלשון: "אבל לשיטת הרמב"ם שמגזירת הגמרא גזרו על נשים לישב על ג' ימי
נדתן, ז' נקיים, גזירה זו חלה על כל הנשים ולכל סוגי הטהרה. לפי זה גם רווקות לא תוכלנה להטהר כדי
להכנס להר הבית, אלא לאחר שתשבנה ז' נקיים לאחר הפסק טהרה, כמו שנוהגות נשים נשואות לטבול
לטהרתן. ומכיוון שכל עיקר ההלכה בדבר איסור כניסת טמאי זיבה ונדה למחנה לוויה ומחנה שכינה
בזמן הזה מבוססת על הרמב"ם, הרי לפי שיטתו צריכות נשים לשבת ז'נ על ראייתן בימי נדתן, גם לטהרות
ולאיסור כניסת טמאים של זבים וזבות נדות ויולדות להר הבית, גם אם אין שם חשש למקום העזרה
והמקדש."

כלומר, למעשה הרב גורן כותב שיש לחשוש לשיטת הרמב"ם שתקנת רבי היא תקנה גמורה. לענ"ד
דברים אלו תמוהים, וכי מאחר שאנו פוסקים כשיטת הרמב"ם ודעימיה שקדושת המקדש קדשה לעתיד
לבוא, זו סיבה לפסוק כמותו גם בתקנת רבי, נגד רוב ככל הפוסקים שדחו את דבריו להדיא? אתמהא!

חשש תקלה בטבילה כדין תורה

אלא שכבר כתב הרמב"ן:

"ואפשר דמשום דחומרא דמתיא לידי קולא היא, דבטלוה לטבילותא בדורות האחרונים, ומשום טהרות נהגו בה תחילה".

כלומר, שאע"פ שמעיקר הדין מותר לטבול כדין תורה לצורך טהרות וכפי שביארנו, וה"ה להר הבית, שלא קיבלו על עצמן אלא לטהרת אישה לבעלה, אעפ"כ למעשה כתב הרמב"ן שמסתבר שפסקו מלטבול כדין תורה כיוון שזו חומרא שמביאה לידי קולא, היינו לידי תקלה, כפי שקרה לאותו תלמיד שהקל. ואם כן, לכאורה ה"ה בנד"ד, שאע"פ שמעיקר הדין מותר לטבול כדין תורה, למעשה אין להתיר מחשש שיביא לידי תקלה.

אלא דאדרבה, יש ללמוד מדברי הרמב"ן שכאשר יש צורך של מצווה בטבילה לא אסרינן משום תקלה, ורק כאשר בטלו הטהרות ולא היה צורך של מצווה בטבילה, אזי אין לטבול ללא צורך, דבזה חיישינן לתקלה. וא"כ, יש לומר שגם טבילה לצורך עלייה להר הבית הוי טבילה לצורך מצווה ובהא אין לאסור משום תקלה.

עוד יש לחלק ולומר שחיישינן לתקלה דווקא כאשר נוהגים כן באופן קבוע, שבכל פעם טובלת גם כדין תורה וגם לאחר ז' נקיים, דכיוון שנוהגות כן באופן תדיר יש לחשוש. אך שאין נוהגות כן באופן תדיר, אלא רק כאשר יש צורך - בזה אין לאסור.

וראיתי בשו"ת רב פעלים (ח"ד יו"ד סי' ט"ז) שדן בכיוצא בזה, בטבילה בתוך ז' נקיים לצורך טהרה בימים נוראים:

"הנה מנהג הנשים של בני בתינו וקרובינו לטבול ערב ר"ה וערב יוה"כ משום טהרה מתשמיש אע"פ שהם טהורים מנדה ולא עוד אלא גם האשה שהיא לא טבלה מנדתה כי עודנה בתוך ז' נקיים שלא שלמו ג"כ טובלת בתוך ז' נקיים בשביל טהרה בלבד כדי שתבא לבית הכנסת ותתפלל בימים נוראים בטהרה ואחר ז' נקיים אז תטבול כהלכה בשביל בעלה..."

והנה בעתה נסתפקתי בנשים הטובלות תוך ז' נקיים בשביל טהרה לבית הכנסת ותפלה הגם שהם באמת עודם מתנהגים באיסור הרחקת הנדה עם בעליהם כנדה גמורה שלא טבלה והם טובלים לבעליהם אחר ז' עכ"ז יש להסתפק אולי לא אריך למעבד הכי דאיכא למיחש למכשול פן יקל בעיניה איסור נגיעה וכיוצא בראותה שכבר טבלה.

סימן יג - האם בעינינו ז' נקיים לצורך עלייה להר הבית? 🏛️ רנ"ט

והנה האיר ה' את עיני וראיתי למרן ז"ל בב"י י"ד סוף סי' קפ"ג שהביא מתשובת הריב"ש ז"ל...

והנה ממ"ש הריב"ש ז"ל טעם על הפנויות שלא תקנו להם טבילה אין הוכחה מזה לערער על נ"ד, די"ל התם הפנויות אין להם סיבה וטעם לטבול ואם היו אומרים להם לטבול כדי שלא יכשלו בהם רבים, נמצא שעושים בזה תקנה לחוטאין והרי כאלו הם נותנים אצבע בין שיניהם להכשל, משא"כ בנ"ד היא טובלת משום סיבה וטעם יש לה בזה כדי שתתפלל ותכנס לבית הכנסת בטהרה, לכן ודאי לא תבא לידי מכשול, כי יודעים שזו הטבילה לא תועיל בשביל נגיעה ותשמיש בינה לבין בעלה:

ברם מה שיש לחוש בנ"ד הוא מדין המנהג שהיו נוהגין בדורות הראשונים שתטבול בסוף ימי נדתה של תורה דהיינו לאחר שבעה מתחלת ראייתה ואחר כן היתה סופרת ז' נקיים וחוזרת וטובלת לבעלה וכתב הרמב"ן ז"ל שבדורות האחרונים בטלו המנהג הזה משום דהויא חומרא דאתיא לידי קולא שיבואו בה לידי מכשול להקל באיסורא דרבנן כמו שנכשל אותו תלמיד וכנז"ל וא"כ לפ"ז גם בנ"ד יש לחוש לזה ואין רשאין הנשים לטבול בתוך ז' נקיים אע"ג דטובלין בשביל טעם דהא גם במנהג הראשונים היה טעם טהרות או משום לקיים מצות טבילה בזמנה מן התורה ועכ"ז חשו למכשול ובטלו המנהג וה"ה בנ"ד די"ל כן:

... בקיצור דברים אומר כי נראה שהנשים הללו שהם טובלות רק בערב ר"ה וערב יוה"כ בתוך השבעה נקיים שכונתם לש"ש בשביל טהרה אין למחות בידם, חדא דאין זה דבר תמידי כאשר היו עושין בדורות הראשונים בכל פעם דלהכי חשו בדורות האחרונים לדעת הרמב"ן ובטלו מנהגם. ועוד כי כאן כאשר טובלין בתוך הז' נקיים בשביל טהרה לתפלה נקייה וכיוצא אין מסירים השער של אותו מקום גם אין קוצצין הצפרניים וגם אין סורקין את שער ראשם והרי בזה חסרו כמה דברים הנהוגים בטבילת אשה לבעלה וזה היכר גדול להם שזאת הטבילה לא תועיל לטהר האשה לבעלה אלא רק משום טהרת הנפש ונקיות לעבודה ותפלה של ימים נוראים ולכן אין למחות בידם על זאת כן נ"ל כעת והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר.

ה'רב פעלים' כותב שלכאורה יש לאסור טבילה בתוך ז' נקיים לצורך טהרה לימים נוראים, שאע"פ שיש טעם מצווה בדבר יש לאסור, שהרי גם בדורות הראשונים היה טעם טהרות ואעפ"כ בטלו הטבילה.

ומבקש ליישב את המנהג, ומביא שני טעמים, אחד - שהכא קיל יותר כיוון שאין זה דבר תמידי, וכפי שכתבנו לעיל. ושני - מחמת שלא טובלות בהקפדה על דיני חציצה וע"כ לא יבואו להקל לבעלה.

אך לא הבנתי דבריו מדוע לומד מדברי הרמב"ן לאסור בנד"ד, שהרי בזמנם כאשר היה צורך של מצווה טבלו כדין תורה ולא חששו לתקלה, וא"כ משמע שבמקום צורך ומצווה לא חיישינן, והרמב"ן לא מירי אלא לאחר שבטלו הטהרות במקום שאין צורך מצווה.

עכ"פ, בנד"ד ייתכן שגם לדברי הר"ב פעלים' אין לאסור טבילה כדין תורה לצורך עלייה להר הבית, כיוון שאין זה דבר תמידי כלשוננו.

ובספרו 'בן איש חי' שנה ראשונה פרשת וילך סעיף ח כתב:

יזהרו בטבילה בערב יוה"כ, ומי שאנוס ואינו יכול לטבול במקוה יעשה תשעה קבין כמ"ש לעיל פרשת נצבים בהלכות ראש השנה. וגם הנשים יעשו טבילה בערב יוה"כ בשביל טהרה, וכבר כתבתי לעיל פרשת נצבים סדר הטבילות, וכן יעשו בערב יוה"כ האנשים והנשים, ועיין במטה אפרים סי' תר"ו סק"ח שכתב אפילו נערים ובתולדות שהם בני מצוה יש להם לטבול, וידקדקו בחציצה ויעשו הטבילה אחר קציצת צפרנים וסריקת שער ע"ש.

הנה הרב כותב למעשה לטבול תוך הקפדה על דיני חציצה, ומשמע שתפס לעיקר את הטעם שלא טובלות תדיר, ולא חשש לטעם ששרי בגלל שאינן מקפידות על דיני חציצה. ועפ"ז ייתכן לומר שלצורך הר הבית, שאין זה באופן תדיר והוי צורך מצווה, יש להתיר לטבול כדין תורה. כ"ש כפי שביארנו לעיל, שגם מדברי הרמב"ן משמע שכאשר יש צורך מצווה שרי, שכאמור פסקו מלטבול כדין תורה רק כאשר לא היה צורך בדבר.

אם כן, בנד"ד דהוי צורך מצווה, וגם אין זה דבר תמידי, לכאורה מסתבר שיש מקום להתיר לטבול כדין תורה לצורך עלייה להר הבית, ושוב טבול אחר ז' נקיים להתירה לבעלה.

אלא שלהלכה ולמעשה נראה שאין מקום להקל בזה כלל, כי קרוב מאוד הדבר שאם נתיר לטבול לצורך עלייה להר ללא ז' נקיים, יבואו להתיר אף לבעלה ללא ז' נקיים, ועוד שעלייה להר יכולה להיעשות באופן תדיר, ובטבילה באופן תדיר אין להתיר כנ"ל, ע"כ אין לנו להורות היתר בדבר.

